

УДК 37.014.5:342.5(477)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2024.41.03>

Гавронська Т. В., Сухицька Н. В., Деркачова Н. О.

РОЗВИТОК ОСВІТИ І НАУКИ В УКРАЇНІ: НАЦІОНАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ

В статті розглянуто розвиток освіти і науки в Україні та окреслені національні пріоритети. Без інтелектуального розуму неможливо створити повноцінну державу. Відомо, що розвиток науки і освіти впливає не тільки на людство в планетарному масштабі, але має і глобальні наслідки. Проблема інтеграції наукового потенціалу сьогодні в Україні залежить від держави. Для молодшої держави наука і освіта є тим, що може допомогти забезпечити необхідний прорив до сучасних технологій, що в свою чергу створить умови для стійкого людського розвитку. Сьогодні українська освіта має бути національною. Вона має слугувати завданням розбудови державності, зростання її конкурентної спроможності у світі. Визначаючи аксіологічну спрямованість навчально-виховного процесу, при цьому враховуються як реалії сьогодення, так і прогнозовані напрямки розвитку суспільства. Ці чинники можуть застосовуватись в процесах навчання, де однозначно і визначаються пріоритетні цінності. В Україні і в інших високорозвинених державах світу наука і освіта вважається одним із основних принципів загальнолюдських цінностей, особливо для розвитку сьогоденної цивілізації. Відомо, щоб виконати соціальну функцію освіти, неможливо зробити без науки, без наукових досліджень у всіх сферах сьогоденного суспільства. Наука перетворилась у продуктивну силу, економічну категорію, захопила своїм впливом всю сферу діяльності суспільства. Інтелектуальний потенціал науки став головним фактором соціально-економічного розвитку людства. Концепція розвитку України визначається науково-технологічним, інформаційним та інноваційним напрямком і головним принципом інтересів держави і життя народу. Враховуючи ці обставини, головним напрямком розвитку науки в Україні є: створення сучасної інфраструктури науки і освіти і системи інформаційного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності, інтеграція освіти, науки і виробництва, підвищення престижу наукової і науково-технічної діяльності, розвиток фундаментальних, пошукових і прикладних досліджень по пріоритетним напрямкам науки і тісного зв'язку з підготовкою спеціалістів, наукових і науково-педагогічних національних кадрів.

Ключові слова: наука, освіта, держава, інтеграція, суспільство, історія, культура, етнос, традиції.

Історія проживання людства свідчить, що культура, традиції, мораль, право зароджувалось в боротьбі за виживання в ті тяжкі часи, коли людина не мала допомоги від суспільства, яке тільки зароджувалось в поступовій еволюції людини як мислячої особи в світі, який не був сприятливий для неї. Проїшли сотні, тисячі років, коли на обрії планети зробила перші кроки освіта, культура. Укріпились традиції, які переросли в цивілізовані форми суспільства. Коли людина зрозуміла, що життя не можливе без елементарної поведінки один від одного, що потрібно підтримувати в суспільстві порядок, мораль, звичаї і на кінець право, а також вчити своїх дітей виживати в цьому не простому світі. Тоді показали перші проблески освіти, хоч можливо і примітивної на той час.

Вивчаючи праці видатних теоретиків та практиків, а саме Ж.-Ж. Руссо, його педагогічна система базувалась на концепції природного, вільного виховання, в центрі якої знаходиться особистість дитини. Основою розвитку особистості Ж.-Ж. Руссо вважав вільне виховання, за якого зважаючи на природу дитини, необхідно відмовитися від встановлених волею вихователя обмежень, відлучувати дитину від сліпого підкорення цій волі, дотримуватися непорушних природних законів. Процес навчання за таких умов ґрунтується на тому, що внутрішньою його мотивацією є прагнення дитини до самовдосконалення, самопізнання, творчого саморозвитку відповідно до природних здібностей, пізнавальних потреб та інтересів.

Але йшли роки, десятиліття, минали століття і на кінець людство прийшло до високих технологій, які покращили і полегшили життя людського етносу.

Освіта і наука стала тим незамінним фактором, який забезпечив розвиток виробництва як в промисловості, так і в аграрному секторі.

Місце і роль освіти, науки в житті суспільства історично змінились. XX і XXI століття затвердили науку і освіту як продуктивну силу суспільства і тому приходять на нові технології, які змінюють швидко світ в напрямку впровадження цифрових і електронних технологій – це змушує сьогоднішню людину не відставати від прогресу, а молоде покоління вчиться уже новим методам, як отримати освіту не виходячи з дому.

Відомо, що наука нічого не сприймає на віру, а скрізь старається забезпечити доказ положень і висновків.

Після отримання Україною незалежності відчувався значний дефіцит навчально-методичного та виховного матеріалу для впровадження українознавчих дисциплін в школах та вищих навчальних закладах, які ще працювали на основі радянських принципів навчання. Перед українською науковою і педагогічною спільнотою постало складне завдання формування нації, національних пріоритетів, що відроджувалася з тоталітарно-імперського небуття. «Тільки на початку 90-х років розробляється наукова концепція українознавства як цілісної системи знань, як науки і навчальної дисципліни, творяться освітні програми, перший підручник та посібники з українознавства. Саме на цей час характер українського життя, його потреби починають диктувати нові підходи й нові виміри, а теоретико-методологічні знання в галузі самопізнання й самотворення досягають такого рівня розвитку, коли стають спроможними охоплювати, аналізувати й синтезувати в єдності всю полісистемну сферу українознавства і відтворювати більш-менш цілісний образ народу» [1, с. 138]

Без інтелектуального розуму неможливо створити повноцінну державу, тим більше, що в науковий потенціал України був не малий. Наша держава випускала самі кращі ракети у світі для оборони держави – тодішнього Радянського Союзу, та інше озброєння, електронні прилади для промисловості і т. д.

Відомо, що розвиток науки і освіти впливає не тільки на людство в планетарному масштабі, але має і глобальні наслідки. Зокрема, мова може йти про загострення екологічної ситуації на планеті, поширення різних нових хвороб, для лікування яких відсутні ліки, що звісно загострює ситуацію для людства в пошуку ліків і витрату значних матеріальних затрат для ліквідації різних пандемій.

Щоб не допускати виникнення вказаних ситуацій, потрібно більш ефективно використовувати науку, як потужну продуктивну силу суспільного розвитку.

Із цього приводу державою прийнято цілий ряд законодавчих актів, направлених на більш активний розвиток науки. Так, в цей час прийняті Укази Президента України «Про державну підтримку наукових закладів, які працюють над новими науково-технічними розробками», «Про день науки», «Про розвиток соціологічної науки в Україні», а через деякий час Закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність», а також «Про науково-технічну інформацію» та інші.

Проблема інтеграції наукового потенціалу сьогодні в Україні залежить від держави. Чи хоче вона йти в ногу з прогресом на планеті? Для молодої держави наука і освіта є тим, що може допомогти забезпечити необхідний прорив до сучасних технологій, що в свою чергу створить умови для стійкого людського розвитку.

В перше десятиліття Україна змогла стабілізувати і укріпити свою незалежність. Забезпечити розвиток, вільний для всіх національно-культурних і релігійних об'єднань, українська мова стала державною. Держава стала повноправним членом європейського і міжнародного товариства. Прийняли Хартію про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору і цілий ряд інших міжнародних договорів і угод.

Все це дало можливість для соціального оптимізму, упевненості народу в завтрашньому дні і укріпило віру в те, що вибраний Україною шлях є правильним. Одночасно з цим в суспільстві розвернулись серйозні протиріччя, обумовлені боротьбою за владу. Коли в державі йдеться про шляхи подолання кризових ситуацій, породжених не узгодженими діями гілок влади, у тому числі і породжених глобалізацією, то одним із головних шляхів для цього є підняття рівня духовної культури суспільства, зростання освіченості і духовності громадян.

Сьогодні українська освіта має бути національною. Вона має слугувати завданням розбудови державності, зростання її конкурентної спроможності у світі. Визначаючи аксіологічну спрямованість навчально-виховного процесу, при цьому враховуються як реалії сьогодення, так і прогнозовані напрямки розвитку суспільства. Ці чинники можуть застосовуватись в процесах навчання, де однозначно і визначаються пріоритетні цінності. Для України були історично і залишаються такими цінності гуманізму, людської гідності, національної самосвідомості, патріотизму, соціальної ініціативи, демократизму і інші з центром – національної ідеї.

В постіндустріальному суспільстві ризик і глобалізація небезпек вимагає від держав у цьому процесі посилення педагогічного компоненту цивілізованого процесу. Це потребує створення нових правил і підвищення рівня відповідальності, це нове світове поле, його господарство «планетарне майно» – річки, океани, екосистеми, атмосфера, озоновий шар, космос, здійснити контроль над небезпечною зброєю тощо [2, с. 126].

Не підлягає сумніву, що до розуміння цього вищого порядку людину підводить така освіта, котра намагається охопити людину в цілому, підштовхуючи її таким чином до усвідомлення образу морального світопорядку, якого тут ніколи не буває, але котрий має стати вічним і який не є результатом становлення, а є вічним як наслідок тієї самої самодіяльності, щоб людина зрозуміла: інакше бути не може [3, с. 128].

Педагогіка як наука відкриває замкнутий простір як соціумів, так і індивідів, наштовхується на важкі шляхи соціально-психологічного плану культурних бар'єрів, процедур розрізнення та ідентифікації на основі «ми – вони», а це активізує популярні в 70–80 роки теорії людини, як педагогіка миру, але тоді такі філософсько-педагогічні теоретичні побудови не сприймалися, глибоко не занурюючись в проблеми сучасного глобалізму. Як правило, обмежувались окремими соціальними системами, концентрувалися на його локальному аспекті. Сучасна комунікативна філософія виводить цю проблематику на новий рівень, одночасно навчаючи не боятись тіньових сторін глобалістики, яка перетворюється на інструмент самовдосконалення людства.

При створенні нової держави України наука і освіта деякий час стояли осторонь цих процесів, керівники держави вважали, що без участі науки можливо організувати державу і всі необхідні інститути, але не вийшло, тому було прийнято цілий ряд Указів і ряд необхідних Законів.

Важливим поштовхом розвитку науки в Україні став у березні 1996 р. Указ Президента України «Про Раду з питань науки і науково-технічної політики», її головним напрямком роботи була підтримка формування і розробка принципів державної політики розвитку науки, визначення пріоритетних напрямків, відпрацювання стратегій технологічного розвитку, удосконалення структури управління наукою, а також системи підготовки і атестації наукових кадрів. Рада мала високий статус і вирішувала всі основні питання науки, освіти і науково-технічної політики, розвитку техніки і технологічних питань.

Не менше значення мав, особливо для гуманітарних наук, Указ Президента України «Про розвиток соціологічної науки в Україні», виданий з метою розвитку соціологічної науки в Україні і підвищення її ролі в здійсненні соціально-економічних і політичних реформ, посилення демократичних принципів у суспільстві і забезпечення прогнозування суспільних процесів.

Указ давав можливість створення державних програм по соціології для вивчення актуальних соціальних, психологічних проблем українського суспільства і розробки пропозицій про подальший розвиток наукового вивчення теорії і методології соціологічної науки. Створення при участі громадян об'єднань, які б проводили соціологічні вивчення і забезпечення органів виконавчої влади і засобів масової інформації науково обґрунтованими соціологічними даними, а також розширювали міжнародну співпрацю. У 2001 р. у м. Києві проведено Всеукраїнський семінар для обговорення питань сьогоденного стану соціологічної науки і її задач і ролі в суспільно-політичному і соціально-економічному розвитку України. Обговорювались також питання кадрового забезпечення спеціалістами в області соціології установ і організацій цими спеціалістами, а також поширення соціологічних знань серед населення.

В Україні і в інших високорозвинених державах світу наука і освіта вважається одним із основних принципів загальнолюдських цінностей, особливо для розвитку сьогоденної цивілізації.

Відомо, щоб виконати соціальну функцію освіти, неможливо зробити без науки, без наукових досліджень у всіх сферах сьогоднішнього суспільства. Наука перетворилась у продуктивну силу, економічну категорію, захопила своїм впливом всю сферу діяльності суспільства. Інтелектуальний потенціал науки став головним фактором соціально-економічного розвитку людства. Концепція розвитку України визначається науково-технологічним, інформаційним та інноваційним напрямком і головним принципом інтересів держави і життя народу. Враховуючи ці обставини, головним напрямком розвитку науки в Україні є: створення сучасної інфраструктури науки і освіти і системи інформаційного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності, інтеграція освіти, науки і виробництва, підвищення престижу наукової і науково-технічної діяльності, розвиток фундаментальних, пошукових і прикладних досліджень по пріоритетним напрямкам науки і тісного зв'язку з підготовкою спеціалістів, наукових і науково-педагогічних національних кадрів.

Україна має значний науковий, технологічний і виробничий потенціал, який зможе забезпечити вихід нашої продукції на внутрішні і світові ринки, впровадження ринкових механізмів, підтримку прикладних досліджень і розробок, участь малого і середнього бізнесу в науково-технічному розвитку, запозичення програмно-цільового підходу до фінансового розвитку академічного, освітнього, секторів наукової сфери; правовий захист об'єктів інтелектуальної власності відповідно до міжнародних норм і запровадження в Україні нових інформаційних технологій.

Як кажуть, в теорії це звучить дуже добре, але практичної реалізації цієї концепції в повному обсязі немає. В основному звучать декларації і популістські гасла, що завтра все буде гаразд, але це потрібно не завтра, а сьогодні.

Будівництво незалежної України вимагає консолідації суспільної свідомості навколо ідеї створення гуманістичної, орієнтованої, демократичної і соціально відповідальної держави. Це можливо зробити тоді, коли постійно буде приділятися увага подальшому розвитку освітньої галузі на принципах демократії, гуманізму і державності, і створення умов для розвитку інтелектуальних і професійних якостей особистості відповідно до нової освітньої парадигми: гармонізації відношень людини з природою із засвоєнням наукової картини світу і надання людині можливості жити в патозі інформації і створення всіх умов для постійного саморозвитку і отримання широкої базової освіти, що дозволить швидко переходити в інші галузі професійної діяльності.

Для пришвидшення реформ у сфері освіти Президентом видано цілий ряд Указів, зокрема, «Про додаткові міри по забезпеченню розвитку освіти в Україні», «Про Міністерство освіти і науки України», «Про міри по покращенню функціонування і розвиток загальної середньої освіти», «Про програму роботи з талановитою молоддю на 2001–2005 рр.», «Про основні напрямки реформування системи підготовки спеціалістів і працевлаштування випускників вищих учбових закладів».

Зміни в системі освіти в Україні потрібно робити по іншим причинам, у зв'язку з переходом до вільних ринкових відносин, а для цього необхідні нові кваліфіковані спеціалісти у всіх галузях економіки, маркетингу, банківської справи, бухгалтерського обліку і аудиту і багато інших. Окрім того, інтеграція України в світове суспільство потребує нових знань в галузі міжнародного права, зовнішньо-економічної діяльності, володіння іноземними мовами, без цього приєднатись до міжнародного товариства неможливо.

У зв'язку з викладеним, можливо зробити ясний і зрозумілий висновок, що освіта в Україні вимагає змін, для цього інших аргументів не потрібно.

Із цього випливають наступні пріоритети:

- потрібна гуманізація освіти, орієнтація на людину і зміни в педагогічній науці, гармонічно розвинена особистість буде головною ціллю і змістом системи освіти;
- гуманітарний вибір освіти відкриває перспективу до демократизму, як педагоги, так і учні є рівноправними суб'єктами системи освіти. Потрібна нова демократична освітньо-педагогічна ідеологія на всіх щаблях освіти від початкової до вищої школи;
- гуманітарний і демократичний вимір освіти буде допомагати створювати єдиний комплекс системи освіти. Мова йде про розробку вітчизняних програм і планів видання підручників,

на впровадження нових прогресивних методів навчання, важлива в даному випадку орієнтація на сучасні форми навчання. Необхідний баланс природознавчих, суспільних і технічних наук;

– необхідно враховувати, що освіта і наука потребує значних вкладень в цю галузь фінансів, це не виробництво, де вкладені кошти повертаються швидко. Для освіти і науки потрібен час, а тому цим галузям суспільного життя потрібні податкові пільги;

– ще один важливий момент для освіти і науки – їм потрібна інтеграція в європейський і світовий простір, для цього потрібно визнання у цьому просторі дипломів, отриманих у вузах України, тісний контакт із працівниками освіти і науковими спеціалістами розвинених країн;

– ще один дуже важливий момент для освіти і науки – у зв'язку з розвитком інформаційних технологій є тенденція до скорочення передачі учбової інформації за допомогою писемних технологій – книг, підручників. Це буде в скорому часі на основі комп'ютерних технологій та Інтернету, і до цього потрібно готуватися сьогодні.

Україна має вже досвід освіти онлайн, починаючи з березня 2020 року на усій території України було встановлено карантин. Пристосовуючись до цих обставин, освітяни, школярі та студенти швидко опанували можливості онлайн-освіти. Враховуючи наші реалії сьогодні, країна частково повернулася до звичного процесу навчання, де це можливо, але і формат онлайн присутній.

До проблем філософії освіти і науки, визначення стратегічних цілей і аксіологічних основ. Всяка людська діяльність не є лише метою, а її цінностями. Освіта, яка формувалась в Україні починаючи з XVIII ст., а можливо і раніше, є світською, вона орієнтується на засвоєння знання. Фундаментальні науки та їх вивчення лежать в основі системи сучасної освіти. Необхідно усвідомлювати, що зазначені цінності мають пріоритетний зміст тільки в рамках окремого типу культур, що належать до Західного типу – техногенної цивілізації. Ці ідеї базових цінностей стоять тільки в культурі техногенної цивілізації, в якій розвивається наукова раціональність.

Заглиблення в історію розвитку філософії і педагогіки дає підстави для висновку про те, що всі великі і видатні педагоги, як правило були, водночас, відомими філософами і, навпаки, практично кожен великий філософ, як правило, завершував «будівництво» своєї філософської системи етикою, головний зміст якої складали вчення про мораль, теорія освіти і виховання [4, с. 352].

Само собою зрозуміло, що для філософії освіти принципове значення має проблема не ідеалу творчої особистості, а те, якими засобами реалізувати його в процесі навчання. На сьогодні немає моделі освіти, де виховання в школі чи у вищому навчальному закладі було б відірване від знань, від їх засвоєння, і де б моралізаторські акценти домінували над акцентами оволодіння знаннями. Цінується професіональність, а не моралізування. Професіональність – основа викладацької діяльності, і тут пріоритет знання зберігається.

У формуванні світогляду студентів і учнів філософія освіти має посідати належне місце у виробленні сучасних знань і чітко усвідомлювати, що світогляд людини формується до 25 років на основі здобутих знань в житті.

Відомо, що філософська освіта формує не просто «світогляд», а підготовлює людину до всіх викликів сьогоденної цивілізації. Виходячи з цих посилок, приходимо до наступного висновку, що філософія освіти має спрямовувати процес освіти на майбутнє, вивести її з минулого в сучасність і орієнтувати на вирішення проблем, а не на засвоєння готового знання. Потрібно працювати над виходом зі старої інформаційної моделі, а переходити до концепції людиноцентризму, в основі якої лежить проблематичність і дискусійність, усі надбання української філософської думки з її напрямком на софійність мислення і гуманізм. Це дасть нам змогу не просто володіти інформацією, але бачити в навколишньому житті проблемні ситуації, чітко формулювати завдання, самостійно вирішувати їх. Інакше кажучи, не щось знати про філософію, а філософувати, засвоювати її до потреб практичного життя. Сьогодні потрібно знати і мати на увазі, що для перемоги на ринку освіти недостатньо мати хорошу ідею чи концепцію, головне, щоб програма була забезпечена передовими педагогічними технологіями, давала хороші результати, була перевірена і стикувалася із сучасними засобами комунікацій та інформації.

Суть освіти полягає в зміщенні основного акценту із вивчення інформації на активізацію мислення і розвиток самостійного, критичного мислення в навчанні і вирішення завдань. Нова парадигма освіти вчить і орієнтує на вміння володіти знаннями. У цьому головна мета філософії освіти, орієнтованої на особистість.

Відкрите суспільство, до будівництва якого приступила незалежна Україна, її освіта потребує радикальної перебудови.

Педагогічні дослідження і практика освітянської діяльності в Україні показують, що для забезпечення освіти високого рівня і входження в європейську і світову освітню співдружність виникла необхідність вирішення кількох стратегічних питань:

- направлення педагогічної науки на вироблення стратегії розвитку освіти, перспектива відродження і будівництва національної школи;
- розробка і впровадження в учбовий процес сучасних інтелектуальних інформаційних технологій.

Сьогоднішні загально-цивілізовані тенденції розвитку мають вплив на реформу освіти в Україні.

По-перше, посилення процесів глобалізації економіки, взаємні зв'язки і залежність один від одного держав планети. Процеси цієї тенденції зв'язані з розвитком науки, технологій, виробництва, що, як правило, приводить до формування спільного світового економічного простору і планетарного інформаційного поля та інтенсивного обміну результатами матеріального виробництва і суспільної мобільності людей.

По-друге, вплив і формування позитивних тенденцій для індивідуального розвитку людини і її самореалізації в навколишньому середовищі, що значно впливає на реформу системи освіти в Україні, а тому виникла потреба розробити стратегічну програму структурної адаптації з метою проведення національних освітянських структур у відповідності до нових міжнародних умов.

Модернізація вищої освіти в державі – об'єктивна необхідність. У XXI столітті стала очевидною увага до вищої освіти, розширення її функцій і роль її в суспільстві. Зараз вона розглядається в цивілізованому суспільстві не як інституція задоволення професійних потреб особистості, але як і духовна потреба.

Подальший розвиток вищої освіти є переростання кількісних показників у якісні, які базуються на таких принципах:

- це національна ідея вищої освіти, зміст якої складається в збереженні і збільшенні національних освітніх традицій, вища освіта зобов'язана виховувати громадянина України, у якого є потреба у фундаментальних знаннях і підвищенні професійного рівня асоціюється з укріпленням своєї держави;
- розвиток вищої освіти повинен підпорядковуватись законам ринкової економіки, необхідно не тільки орієнтуватись на ринкові професії, але і наповнювати їх змістом, впроваджувати сучасні технології освіти з високим рівнем інформатизації учбового процесу;
- розвиток вищої освіти потрібно розглядати в контексті розвитку світових освітніх систем. Вивести законодавчу базу вищої освіти на рівень світових вимог, переглянути зміст вищої освіти, забезпечити доступ до міжнародних інформаційних систем;
- сформувані сітку вищих учбових закладів, які за освітнім і кваліфікаційним рівнем, за типами учбових закладів, формами і періодом навчання, їх фінансування задовольняли б інтереси особистості і потреби кожного громадянина і держави;
- підвищення освітнього і культурного рівня суспільства;
- підняття вищої освіти України до рівня освіти розвинених держав світу і її інтеграцію в міжнародне науково-освітянське співтовариство.

На даному етапі розвитку суспільства конкуренція входить у всі сфери економічних взаємовідносин, її наслідки детермінуються в співвідношення можливостей і здатність суб'єктів конкуренції. Нові функціональні можливості професійної діяльності спеціалістів у цих умовах вимагають забезпечення належного рівня вищої освіти і професійної підготовки і управління якістю учбових програм, методики викладання і діагностики педагогічного процесу.

Предметом філософії освіти є засоби і способи розуміння різних форм освітнього простору; постулати, логічні наслідки з них, що утворюють поняття окремих форм освітньої діяльності, уявлення про логіку, її інтелектуально-естетичне сприйняття всіма суб'єктами педагогічної теорії і практики.

Наступний момент – мета філософії освіти, яка полягає в забезпеченні розуміння процесів педагогічної діяльності в історично різних особливих її формах. Це дало б можливість продуктивно спрямувати практичні зусилля всіх її суб'єктів на формування їхніх культурних потреб розвитком творчих здібностей.

У зв'язку з цим, предметом діяльності всіх суб'єктів освітньої діяльності є не тріада знання, уміння і навички, а культурні потреби і творчі здібності вчителів, учнів, батьків, керівників і всіх тих, хто так чи інакше долучається до простору освітньої діяльності, зокрема, потреби в своїх знаннях, а не в заучених чужих, і не стільки здатність засвоювати відпрацьовані іншими уміння і навички, скільки здатність творчо перетворювати умови їхнього набуття.

Кожна епоха змін, як правило, робить значний поворот суспільного розвитку не тільки держав, але міняє поведінку кожного індивідуума, встановлює нові параметри життя. Не став виключенням перехід людства в нове ХХІ століття, не стояла осторонь від цих подій наша держава – Україна. Для освіти і науки це стало процесом розробки нової Національної доктрини розвитку освіти.

Президент в квітні 2002 р. видав Указ і зобов'язав протягом трьох місяців розробити і затвердити міри по реалізації Національної доктрини розвитку освіти на 2002–2004 рр. Правда, старша генерація працівників освіти сумнівалась, що за такий короткий час це можливо зробити, але незважаючи на ці обставини, документ про реформу освіти був розроблений і він відповідав високим європейським стандартам. Другий Всеукраїнський з'їзд працівників освіти затвердив документ, який не тільки відкривав нові горизонти розвитку освіти і науки, але й відкривав двері до інтеграції освіти до європейського співтовариства.

У цьому стратегічному документі вказувалось, що в ньому закладена основа для розвитку особистості, суспільства, нації – етносу, а також держави і майбутнього України. Освіта є головним фактором політичної, соціальної, економічної, культурної і наукової парадигми життя суспільства.

Відомо, що освіта є стратегічним ресурсом покращення життя людини, забезпечення національних інтересів, укріплення авторитету і конкуренції держави на міжнародній арені.

Національною доктриною освіти передбачалось використання зарубіжної практики в області освіти: проведення спільних наукових досліджень, співпрацю з міжнародними фондами; проведення наукових конференцій, семінарів, симпозіумів, участь педагогічних і наукових працівників у відповідних заходах за кордоном; освітні і наукові обміни, стажування і навчання за кордоном учнів, студентів, педагогічних і наукових працівників, видання в Україні наукової та учбової літератури зарубіжних зразків

В Україні освіта є відкритим соціальним інститутом. Суб'єкти освіти підтримують зв'язок з міжнародними інституціями і організаціями, які в своїй діяльності залучають педагогів, дітей і молодь з метою набуття ними соціальної компетентності і практики в питаннях толерантності, побудови загального європейського дому, культури, і одночасно для збереження своїх культурних досягнень. Беручи участь в проектах і програмах Ради Європи, ЮНЕСКО, Європейського Союзу, ЮНІСЕФ та інших міжнародних організацій, не тільки будуть мати доступ до інформації про шляхи і методи розвитку гуманітарної сфери, але і можуть пропонувати на міжнародному ринку свої технології і особисті напрацювання в сферах освіти і науки.

Виконання Національної доктрини забезпечить перехід до нового типу гуманістичної освіти, що буде сприяти значному росту інтелектуального, культурного і духовного потенціалу особистості і суспільства. Пройдуть значні, позитивні зрушення в системі матеріального виробництва і духовного відродження в структурі політичних відношень, біту і культурі. Активізуються процеси національної само ідентифікації особистості, підвищиться її суспільний авторитет, а також статус громадянина України в міжнародній культурній сфері.

Отримана освіта в Україні стане конкурентною в європейському і в світовому освітньому просторі, а людина захищена на мобільному ринку праці. Крім того, це дасть можливість протягом 10–15 років скоротити відставання в темпах розвитку і наблизитися до рівня організації життя розвинених країн світу. Передовий розвиток освіти забезпечить належний рівень життя людини в XXI столітті.

Відомий американський філософ, математик Насім Ніколас Талеб у своїй книзі «Чорний лебідь» писав наступне: «З часу Просвітництва існують великі протиріччя між раціоналізмом (в якому головним нашим бажанням є зробити речі такими, щоб вони мали для нас сенс) і емпіризм (де головне – які речі є насправді). Ми не один раз обвинувачували світ в тому, що він не укладається в ложі «раціональних» моделей, ми намагались змінити людину, пристосувати її під технології, ми підправляли етику в надії отримати роботу, ми хотіли вписати економічне життя в теорії економістів, а життя людей неможливо втиснути в рамки видуманого «сюжету» [5, с. 267].

У даному випадку можна не згодитись з автором, але потрібно сказати, що суспільство хотіло завжди вкласти людину в «прокрустове ложе» і зробити її такою, якою хотіли її бачити різні формації різних суспільств, але на наш погляд їм це не завжди вдавалось. Мінялись епохи, проходили століття, людина пристосовувалась до різних способів життя, у зв'язку з цим вона сама змінювалась, природно пристосовуючись до способу життя, освіти, культури, моралі, права і традицій того етносу, в якому вона проживала.

У наш час особливо гостро стають проблеми розвитку вищої освіти, значна кількість вузів до сьогодні не готові в повному обсязі до роботи в нових умовах і реалізації нової моделі спеціаліста.

Проголошення незалежності створило можливості для широкої реформи освіти. Зразу ж були прийняті міри для створення стратегічних умов для розвитку освіти і в 1991 році ця реформа дала позитивні результати. Але загальний хід подій в державі, і особливо в економіці, привели до нових неполадок в освіті, не розглядаючи їх перспектив розвитку в новому столітті говорити неможливо.

Найбільш гостра сьогодні проблема у фінансуванні освіти. На жаль, сьогодні ніхто в державі не відповів на питання: який рівень державних затрат потрібно на вищу освіту, не кажучи взагалі на всю освіту. Для нормального розвитку освіти потрібно стабільно фінансувати галузь. Стабільність – важлива умова для розвитку і порядку.

Важливою формою вирішення фінансових проблем є пошук і залучення додаткових джерел фінансування: оренда приміщень, контрактна форма навчання, плата за навчання іноземних студентів, надання платних послуг абітурієнтам і студентам.

Авторитет вищого учбового закладу визначається якістю спеціальної, загальнокультурної підготовки її випускників, чим більш кваліфіковано заявляють про себе випускники на державному і міжнародному рівні, тим вищий авторитет України в світі.

Сьогодні проблема полягає в необхідності впровадження ефективних механізмів контролю над якістю учбово-виховного процесу. Оновлення змісту освіти, а також підготовки викладачів, які змогли б об'єднати в учбовому процесі сучасні наукові досягнення, досягнення національної і світової культури і новітні педагогічні технології.

Оновлення змісту освіти і технологій навчання – головна задача реформування галузі, на наш погляд, у цьому процесі повинні сконцентруватись інтелектуальні зусилля спеціалістів, академічних закладів і вищих учбових закладів, у цьому перспектива розвитку вищої освіти України. Президент НАН України Б. Патон писав наступне: «Історично склалось так, що на території України розвивались промислові структури на основі технічних і технологічних схем, які практично вичерпали свої еколого-економічні і соціальні можливості» [6, с. 5]. Вони потребують радикального оновлення, а для цього потрібні спеціалісти, підготовлені по новому змісту і технологіям, які необхідно впроваджувати у вищі учбові заклади. Вихід є, освіту потрібно більш тісніше об'єднувати з вітчизняною і світовою наукою, яка витіснить із вузу застарілі підходи і вибудувала учбовий процес за новими стандартами, за сьогоднішніми технологіями, новим науковим представленням про світ, місце і роль людини в перспективному розвитку цивілізації в XXI столітті.

На жаль, через брак коштів вузівська наука сьогодні знаходиться ще на низькому рівні.

«Стояти в черзі за дипломом», як було колись, не вигідно – це прибутку не приносить. Ринкові відносини сьогодні диктують жорсткі. Кожен повинен заявити про себе, у першу чергу добрими знаннями, умінням працювати, відповідальністю і високою надійністю. Комп'ютерні технології не дають можливості відноситись до роботи як-небудь халатно, інакше система тебе викине за борт виробництва, – потрібно постійно вчитись, підвищувати свій професійний рівень.

Демократія починається з освіти в широкому розумінні цього процесу, освіта є основою розвитку демократії, а вища школа повинна забезпечити цю стратегію із зміною розвитку світового порядку. Ми дуже довго виховувались у парадигмі протистояння систем. Образ ворога у нас сформувався генетично, але настав час змінити стереотипи і головну роль в цьому процесі повинна зіграти вища освіта демократичної держави.

Відома і безперечна істина засвідчує, що розвиток освіти в багатьох випадках залежить від майбутнього суспільства, культури і особистості, а тому підтримка розвитку освіти є соціальною, вона відноситься до пріоритетних задач суспільного розвитку і зв'язана із системою національних інтересів і національної безпеки.

У період суспільних перебудов і трансформацій кожна галузь не може залишатися без уваги і суспільної підтримки, а освіта є пріоритетною, бо освіта формує людину, озброює її знаннями, виховує її як громадянина, навчає думати, працювати, відпочивати, жити в суспільстві і бути індивідуальною особою. Сьогочасні умови організації освітянської діяльності ще дуже далекі від реалізації того суспільного ідеалу, до якого ми бажали б в кінцевому рахунку привести людину по освіченості, культурі, інтелігентності, моралі.

Перехід у XXI вік ставить перед системою освіти нові, не легкі завдання. Всі ми громадяни держави Україна однаково відповідальні за те, що буде завтра, освіта наближає модернізацію як ніхто інший. Втратимо освіту – будемо мати невтішне майбутнє, збережемо і розвинемо освіту – сформуємо інтелект нації, яка буде в змозі провести прогресивні суспільні зміни.

Наступний етап реформи, на наш погляд, повинен бути більш інтелектуально наповненим і відкритим. До його розробки повинні бути залучені ті, хто причетний до наукової, освітньої і культурно-виховної діяльності, хто вже сказав у цій галузі своє слово.

Ми повинні відійти від «чиновницького та ідеологічного» замовлення, яке довгий час домінувало в освіті. Тенденції розвитку цивілізацій, національної культури, наша роль в світі, національні інтереси, світовий і вітчизняний, життєвий, а також педагогічний досвід, науковий пошук і прогноз – це ті фундаментальні основи, спираючись на які ми повинні моделювати стратегію освіти. Контури освіти в XXI столітті обумовлені досвідом. Вийти з них ми можемо тільки внаслідок аналізу практичних вимог, які рухали науку і освіту вперед.

Що ж обумовлює парадигму розвитку освіти в XXI столітті?

Футурологи прогнозують, XXI століття буде століттям інформаційних технологій, комп'ютеризації виробництва, системного програмування, широкого використання мікропроцесорів, мікроелектроніки, лазерної техніки, сучасних ліній зв'язку, полімерних матеріалів. У новому столітті будуть відкриті нові джерела енергій, буде впроваджена антигравітація, людство відмовиться від нафти, газу, енергія буде черпатись з космосу. Все це змінить ритм і стиль суспільного та індивідуального життя людини, воно стане більш інтенсивним, індивідуально відповідальним, творчим.

Всі ці обставини обумовлюють головну вимогу до освіти XXI віку – вона повинна бути фундаментальною, базуватись на новітніх наукових досягненнях, інтегрованої інформації та нових педагогічних технологіях. Центральне місце в освіті будуть займати дисципліни фізико-математичного профілю та інформатика.

Як показує історична практика, новітніми технологіями ніхто ні з ким ділитися не буде. Кожна держава в першу чергу дбає про свої національні інтереси і оберігає їх, а тому новітні технології можливо тільки створити своїми інтелектуальними зусиллями.

Таким чином фундаменталізація освіти є основною вимогою, стратегічним направленням, головною лінією його розвитку в XXI столітті.

Другим, не менш важливим моментом у контексті загальної еволюції цивілізації є гуманістичні пріоритети і людські цінності. Вчені стверджують, що це століття буде унікальним з точки зору практичної реалізації людських цінностей.

Зрозуміло, що нова людина не приходить в життя зі зміною часу, року чи століття автоматично, до нового статусу її потрібно готувати, викорінювати зі свідомості риси характеру, які формувалися в ній негативними факторами історії.

Основна роль в цьому процесі належить освіті, загальноосвітня, культурна, морально-виховна функція повинна розвертатися в парадигмі пріоритету гуманістичних досягнень людства.

Зміст української освіти повинен бути направлений на людину, її інтереси, щастя, особистий достаток, здоров'я, благополуччя. Виховати людину, коли вона позбавлена всіх наведених факторів для нормального життя неможливо. Коли вона кожного дня буде думати, за що купити ліки, продукти харчування, оплатити комунальні послуги і таке інше, вона буде погано думати про високих очільників держави, відчуваючи на собі несправедливість, відсутність захисту від держави, коли олігархи грабують державу, жиріють за рахунок народу і держави, то чи можливо виховати в цих обставинах людину і прищепити їй гуманістичні принципи виховання.

Давньогрецький філософ (481-411 рр. до н.е.) Протагор писав наступне: «Людина мірило всіх речей: існуючих, що вони існують, і неіснуючих, що вони не існують» [7, с. 235]. Це знамените висловлювання античного філософа дійшло до нас через віки, як теоретична установка гуманізму. «Людина мірило всього» залишається не розкритим, якщо викладач, педагог, вчитель іноді бачить перед собою предмет, доносить до слухачів, а забуває про людину.

Якщо виховання не направлене на «добро», «високий професіоналізм», то для практичної реалізації гуманістичних пріоритетів цього мало. Інтелектуально вихована людина може увійти в життя і стати тим, що цинічно зневажає все, що є для нього не вигідно. Така діяльність цієї людини має руйнівний характер. Такі особи підштовхують людство до прірви, економічної кризи, екологічної катастрофи, термоядерного колапсу.

Гуманізація освіти, таким чином, не тільки вимога часу, але і необхідна передумова цивілізованого входу людства в наступне століття.

Узагальнений погляд на історію розвитку людства дозволяє побачити актуалізацію глобальних проблем і реальну загрозу, яка нависла над людством. Не контрольований розвиток техніки і різних технологій, впровадження гігантських недостатньо апробованих технічних проєктів створили глобальну кризу цивілізації, вихід із якої можливий за допомогою нового інтелектуального прориву, повернення до людських пріоритетів.

Одною із найактуальніших задач функціонування, розвитку і реформування освітньої галузі є формування правового поля освіти. Досконалі закони допоможуть розвитку освіти і науки, недоліки або їх відсутність гальмують розвиток будь-якої галузі, виробництва, суспільних відносин і т. д.

Потреба у формуванні свого нормативно-правового поля в системі освіти стала очевидною. 11 квітня 1997 року Україна підписала в Лісабоні Конвенцію про визнання кваліфікацій в області вищої освіти, її підписали 28 країн світу. Верховна Рада України Конвенцію ратифікувала 03 грудня 1999 року. Підписання цієї Конвенції свідчить про високу якість вітчизняної освітянської галузі і її трансформації у відповідні європейські і світові стандарти.

Таким чином, ідеологія законодавства освітянської галузі, які регулюють відносини в сфері освіти, формується у три головні потоки:

- історичний потік української державності;
- цивілізованого повернення людства до демократії, ринкових відносин і основних цінностей;
- традиції української національної культури і національної педагогіки.

Об'єднання цих основних потоків як раз створює ідеологічну платформу законів, на яких розгортається законотворча практика в галузі української освіти в цей період.

Три духовних напрямки, зібрані в єдине ціле, створюють унікальний ідеологічний ґрунт для формування нормативно-правового поля освіти як демократичної, інтегрованої в європейський і світовий простір, відкритої і духовної системи, яка базується на національних традиціях

і людських фундаментальних цінностях, відповідає ринковим потребам і практиці. Пріоритет людини в освіті повинен стати першою і одночасно парадигмальною нормою закону і стати ідейним стержнем нормативно-правового поля освіти.

Людина, яка увійшла в систему освіти, сподівається не тільки на отримання знань, але і на соціальний захист себе як особистості. Диктаторські системи цей принцип ігнорують, демократичні – розвивають і піднімають людину. Основною вимогою нового правового поля української освіти повинна стати норма закону, який забезпечить його особисту орієнтацію, що буде відповідати тенденціям розвитку людства в новому ХХІ столітті, відношення до людини як особистості.

Вижити у світі глобальних проблем для українського етносу можливо тільки при умові, якщо ми збережемо свою ідентичність як народ, нація, культура, держава. Іншого виходу не буде. Це повинен розуміти кожен громадянин держави. Якщо ми втратимо перелічені характеристики, ми перестанемо існувати як особистості, асимілюємося в інші етноси, перетворимося в їх трудовий чи інший «довісок». Щоб так не сталося, як хотів тоталітарний режим СРСР зробити нас «радянським народом», потрібно формувати виховання українсько-громадянського суспільства таким чином, щоб постійно висвітлювати українство як вселюдський феномен культури.

Як писав український поет Павло Тичина у своєму вірші «Я утверждаюсь»:

Я есть народ, якого Правди сила
ніким звойована ще не була.
Яка біда мене, яка чума косила! –
а сила знову розцвіла.
Щоб жить – ні в кого права не питаюся.
Щоб жить – я всі кайдани розірву,
Я стверджуюсь, я утверждаюсь,
бо я живу [8. с. 94].

Українська мова, культура, традиції, література, мистецтво, історія та інші предмети повинні бути передбачені законом як пріоритети в національній системі освіти в такій мірі, щоб раз і назавжди покінчити з різними тлумаченнями чи потрібна українська мова, наші національні традиції, культура, і що український етнос – це вигадка, такого народу взагалі немає – так стверджують наші вороги. Всі народи, які проживають на території України, незалежно від їх кількості, могли б говорити своєю мовою, але обов'язково знати державну мову.

Законотворча робота має широкий характер, у філософському розумінні – це необхідне, загальне для окремої галузі відношення між подіями об'єктивної дійсності. Закон установлює і визначає порядок, і якщо це так, а ми хочемо, щоб у нашій освіті був порядок, ми повинні боротись за Закон.

Встановлення державності є одночасно нашим духовним, політичним, соціальним і культурним утвердженням як громадян, які можуть керуватись своїм розумом у прийнятті рішень відповідальних за справу, до якої нас усіх закликає історія нашого існування.

Використана література:

1. Українознавство: концептуальні та теоретико-методологічні основи розвитку / П.П. Гай-Нижник (керівник проекту) та ін. Київ, 2015. 504 с.
2. Куптяєва Д. Динамічне людство, або Педагогічні виклики глобалізації. Людина і культура в умовах глобалізації. Київ, 2005. С. 126.
3. Куптяєва Д. Динамічне людство, або Педагогічні виклики глобалізації. Людина і культура в умовах глобалізації. Київ, 2005. С. 128.
4. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту: нариси, інтерв'ю. Київ, Знання України, 2004. С. 804.
5. Насім Ніколас Талеб. Чорний лебідь. Київ : Наш формат, 2021. С. 392.
6. Патон Б. Є. Проблеми стійкого розвитку України. Київ, 1998. С. 5.
7. Протагор. Висловлювання та сентенції знаменитих філософів. Львів, Видавництво Національного університету. Львівська політехніка, 2009. С. 235.
8. Антологія української поезії ХХ ст.: від Тичини до Жадана., упорядник І. Малкович. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2018. С. 2016.

References:

1. P. Hai-Nyzhnyk (kerivnyk proektu) ta in. (2015). Ukrainoznavstvo: kontseptualni ta teoretyko-metodolohichni osnovy rozvytku [Ukrainian studies: conceptual and theoretical and methodological foundations of development] Kyiv, 504 s [in Ukrainian].
2. Kuptiaieva D. (2005). Dynamichne liudstvo, abo Pedahohichni vyklyky hlobalizatsii. Liudyna i kultura v umovakh hlobalizatsii [Dynamic Humanity, or Pedagogical Challenges of Globalization. Man and culture in the conditions of globalization] Kyiv, S. 126 [in Ukrainian].
3. Kuptiaieva D. (2005). Dynamichne liudstvo, abo Pedahohichni vyklyky hlobalizatsii. Liudyna i kultura v umovakh hlobalizatsii [Dynamic Humanity, or Pedagogical Challenges of Globalization. Man and culture in the conditions of globalization] Kyiv, S. 128 [in Ukrainian].
4. Andrushchenko V. (2004). Rozdumy pro osvitu: narysy, interviu [Reflections on education: essays, interviews] Kyiv, Znannia Ukrainy, S. 804 [in Ukrainian].
5. Nasim N. (2021). Chornyi lebid [Black swan] Kyiv, Nash format, S. 392 [in Ukrainian].
6. Paton B. (1998). Problemy stiikoho rozvytku Ukrainy [Problems of sustainable development of Ukraine] Kyiv, S. 5 [in Ukrainian].
7. Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu (2009). Protahor. Vyslovliuvannia ta sententsii znamenytykh filosofiv [Protagoras. Statements and maxims of famous philosophers] Lviv, Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu. Lvivska politekhnika, S. 235 [in Ukrainian].
8. Malkovych I (2018). Antolohiia ukrainskoi poezii XX st.: vid Tychyny do Zhadana [Anthology of Ukrainian poetry of the 20th century: from Tychyna to Zhadan] Kyiv, A-BA-BA-HA-LA-MA-HA, S. 2016 [in Ukrainian].

Havronska T., Sukhytska H., Derkachova N. Development of education and science in Ukraine: national priorities

The article examines the development of education and science in Ukraine, and outlines national priorities. Without an intellectual mind, it is impossible to create a full-fledged state. It is known that the development of science and education affects not only humanity on a planetary scale, but also has global consequences. The problem of integration of scientific potential in Ukraine today depends on the state. For a young state, science and education are what can help ensure the necessary breakthrough to modern technologies, which in turn will create conditions for sustainable human development. Today, Ukrainian education should be national. It should serve the task of building statehood, increasing its competitiveness in the world. Determining the axiological orientation of the educational process, both the realities of today and the projected directions of the development of society are taken into account. These factors can be applied in learning processes, where priority values are clearly defined. In Ukraine and other highly developed countries of the world, science and education are considered one of the main principles of universal values, especially for the development of today's civilization. It is known that to fulfill the social function of education, it is impossible to do without science, without scientific research in all spheres of today's society. Science has turned into a productive force, an economic category, and has captured the entire sphere of society's activity with its influence. The intellectual potential of science has become the main factor in the socio-economic development of mankind. The concept of Ukraine's development is determined by the scientific and technological, informational and innovative direction and the main principle of the interests of the state and the life of the people. Taking into account these circumstances, the main direction of the development of science in Ukraine is: the creation of a modern infrastructure of science and education and a system of information support for scientific and scientific and technical activities, the integration of education, science and production, increasing the prestige of scientific and scientific and technical activities, the development of fundamental, research and applied research in the priority directions of science and close connection with the training of specialists, scientific and scientific-pedagogical national personnel.

Key words: science, education, state, integration, society, history, culture, ethnos, traditions.